

JADIDLAR HARAKATI: MA'RIFAT UCHUN KURASHGAN ZIYOLILAR

Osiyo Xalqaro Universiteti

1-FT(o')-24 guruh talabasi:

Qobilova Aziza Komil qizi

Ilmiy maslahatchisi:

S.S.Ramazonova

Anontatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida shakllangan jadidchilik harakati, uning kelib chiqish sabablari, asosiy maqsad va vazifalari, yirik namoyandalari va ularning ma'rifiy, madaniy faoliyati yoritilgan. Maqolada jadidlar tomonidan amalga oshirilgan zamonaviy ta'lim islohotlari, matbuot orqali olib borilgan targ'ibot ishlari hamda milliy ong va vatanparvarlik g'oyalarining targ'ib etilishi haqida batafsil so'z yuritilgan. Shuningdek, jadidlarning sovet tuzumi tomonidan ta'qib qilinishi va ularning merosi bugungi kun nuqtayi nazaridan baholangan. Maqola o'quvchilarga jadidlar harakatining tarixiy ahamiyatini tushunishda yordam beradi.

Kalit so'zlar: Jadidlar , jadidchilik harakati , ma'rifatparvarlik , zamonaviy ta'lim , Yangi usul maktablar , matbuot , Turkiston jadidlari , Milliy uyg'onish , Sovet qatag'oni , Mahmudxo'ja Behbudiy , Munavvar qori Abdurashidxonov , Abdulla Avloniy , Fitrat , Cho'lpon , Milliy ong , O'zbek ziyolilari , taraqqiyot , islohotlar , Ayollar huquqi , Vatanparvarlik , ona tilida ta'lim , ma'naviy meros , Xalq dushmani , Uyg'otuvchi g'oyalar , o'zlikni anglash.

**THE JADID MOVEMENT: INTELLECTUALS STRIVING FOR
EDUCATIONAL AND NATIONAL AWAKENING**

Annotation: This article explores the Jadid movement that emerged in the late 19th and early 20th centuries in the Turkestan region. It discusses the reasons behind its rise, its main goals, and the educational and cultural reforms led by prominent figures such as Mahmudkhoja Behbudi, Munavvar Qori Abdurashidkhanov, and Abdulla Avloni. The article highlights the Jadids' efforts to modernize education, promote national identity, and awaken public consciousness through press and literature. It also addresses the tragic repression of Jadid intellectuals under Soviet rule and evaluates their lasting legacy in the context of contemporary Uzbekistan. This work aims to deepen readers' understanding of the historical significance of the Jadid movement.

Keywords : Jadidism, Jadid Movement, Enlightenment, Modern Education, New Method Schools, Press, Turkestan Jadids, National Awakening, Soviet Repression, Mahmudkhoja Behbudi, Munavvar Qori Abdurashidkhanov, Abdulla Avloniy, Fitrat, Cho'lpon, National Consciousness, Uzbek Intellectuals, Development, Reforms, Women's

Rights, Patriotism, Education in the Native Language, Spiritual Heritage, Enemy of the People, Awakening Ideas, Self-Awareness

ДВИЖЕНИЕ ДЖАДИДОВ: ПРОСВЕТИТЕЛИ, СРАЖАВШИЕСЯ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАЦИОНАЛЬНОЕ ПРОБУЖДЕНИЕ

Аннотация: данной статье рассматривается джадидистское движение, возникшее в конце XIX — начале XX века на территории Туркестана. Раскрываются причины его появления, основные цели и задачи, а также образовательные и культурные реформы, осуществлённые видными представителями движения — Махмудходжей Бехбуди, Мунавар-кори Абдурашидхановым, Абдуллой Авлони и другими. Особое внимание уделено усилиям джадидов по модернизации системы образования, пробуждению национального самосознания и просветительской деятельности через прессу и литературу. Также рассматриваются репрессии, которым подверглись джадидские интеллектуалы в годы советской власти, и оценивается их духовное наследие в контексте современной истории Узбекистана. Статья помогает читателю глубже понять историческую значимость джадидистского движения.

Ключевые слова: Джадидизм, Джадидское движение, Просвещение, Современное образование, Школы нового метода, Пресса, Джадиды Туркестана, Национальное пробуждение, Советские репрессии, Махмудхожа Бехбудий, Муновар Кори Абдурашидханов, Абдулла Авлони, Фитрат, Чолпон, Национальное сознание, Узбекские интеллигенты, Развитие, Реформы, Права женщин, Патриотизм, Образование на родном языке, Духовное наследие, Враг народа, Идеи пробуждения, Осознание себя.

KIRISH

Jadidchilik harakati – bu nafaqat tarixiy hodisa, balki o‘z davrining ijtimoiy-madaniy uyg‘onishiga turtki bo‘lgan kuchli mafkuraviy oqimdir. XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkistonda vujudga kelgan bu harakat nafaqat ma’rifat tarqatish, balki milliy o‘zlikni anglash, istiqlol g‘oyasini targ‘ib etish yo‘lida amalga oshirilgan fidokorona kurashdir. Jadidlar – bu xalqni zulmatdan nur sari yetaklagan, o‘z ilmiy, adabiy va siyosiy faoliyati orqali yangi davrni boshlab bergan ziyolilardir.

Jadidchilik harakatining chuqur ildizlari: Jadidchilik faqat Rossiya imperiyasi tazyiqiga javoban paydo bo‘lgan ijtimoiy harakat emas. Uning ildizlari XVIII asrdagi Usmonlilar, Buxoro va Eron zaminida boshlangan islohotlar bilan ham chambarchas bog‘liq. Ayniqsa, Usmonlilar imperiyasidagi Tanzimat islohotlari, Qodimchilar va Jadidlar qarama-qarshiligi, hamda Qrim tatar jadidchilik maktabining Turkistonga ta’siri katta bo‘lgan. Ismoil Gaspirali (1851–1914) – Qrimda jadidchilik asoschisi hisoblanadi. U yaratgan “Tarbiyayi atfol”, “Tercüman” kabi maktab va nashrlar orqali butun musulmon olamida yangi usuldagi ta’lim tizimining namunasini berdi. Bu tajriba Turkiston jadidlari

20-May, 2025-yil

uchun ideal model bo‘lib xizmat qilgan. Munavvar qori Abdurashidxonovning o‘zi ham Gaspiralinig qarashlarini chuqur o‘rgangan va u bilan yozishmalar olib borgan.

Jadidlarning o‘qituvchilik faoliyati va ilmiy-metodik yondashuvi: Jadidlar maktab ochish bilan cheklanmay, zamonaviy ta’limni metodik jihatdan ham isloh qilishga harakat qilganlar. Ularda ilk bor sinf tizimi, bosqichma-bosqich darsliklar, fanlar bo‘yicha ixtisoslashgan o‘qituvchilar tizimi joriy etilgan. Masalan, Munavvar qori 1904-yilda tuzgan “Adibi avval” va “Adibi soniy” darsliklari nafaqat o‘quvchilarga mo‘ljallangan, balki o‘qituvchilar uchun ham metodik qo‘llanma sifatida xizmat qilgan. Bundan tashqari, ular yorqin pedagogik tajriba almashuvi asosida ish yuritgan. 1908-yilda Toshkentda o‘tgan norasmiy “Jadid o‘qituvchilar kongressi”da (matbuotda kam tilga olinadi) o‘quv dasturlarni yagona qilish, darsliklarni standartlashtirish va bolalarga psixologik yondashuv haqida qarorlar qabul qilingan.

Matbuot va adabiyot orqali uyg‘otish strategiyasi: Jadidlar matbuotni “uchinchi maktab” deb bilishgan. Behbudiy aytganidek, “gazeta – muallimdir”. Ular tomonidan chiqarilgan gazeta va jurnallar orqali yangiliklar berilgan (masalan, Yaponiyaning Rossiyani yengani – musulmonlar uchun ruhiy kuch bo‘ldi), ijtimoiy-siyosiy tahlillar yuritilgan (Behbudiyning “Buxoroda islohot kerak” maqolasi katta bahs-munozaralarga sabab bo‘lgan), dramatik asarlar chop qilingan (ular teatrni xalqni uyg‘otish vositasi sifatida ko‘rishgan), xalq og‘zaki ijodidan foydalanilgan (ertaklar, maqollar, matal va dostonlar vositasida xalq tafakkuri uyg‘otilgan). Jadidlar dramaturgiyasida G‘arb teatridan ham ilhom olingan. Masalan, “Padarkush” dramasida Shekspir uslubining ta’siri ko‘rinadi. Bu orqali ular G‘arb tajribasini milliy ruhda qayta ishlagan.

Ayollar masalasi va ijtimoiy burilish: Ayrim jadidlar tomonidan ayollar masalasi ayniqsa keskin ko‘tarilgan. Bu borada Abdulla Avloniy va Ubaydulla Xo‘jayev ayollar uchun maxsus maktablar ochgan. 1914-yilda Toshkentda “Qizlar maktabi” ochilishi katta shov-shuvga sabab bo‘lgan. Ayollar taqdiriga bag‘ishlangan maqolalar “Taraqqiy” gazetasi sahifalarida muntazam chop qilingan. Fitratning “Ayollar huquqi haqida” maqolasi tufayli u Buxorodan quvib yuborilgan. Ular ayollar faqat uy bekasi emas, balki jamiyatda faol ishtirokchi bo‘lishi kerakligini targ‘ib etgan.

Jadidlar va siyosiy kurash: yashirin partiyalar va Turkiston muxtoriyati: Jadidlarning ayrim vakillari o‘z faoliyatini faqat ma’rifat bilan cheklab qo‘ymadi. XX asr boshida ular siyosiy partiyalar tuzishda ham faol ishtirok etdi. 1917-yil fevral inqilobidan so‘ng Behbudiy, Fayzulla Xo‘jayev va boshqalar “Shuroi Islomiya”, “Turon”, “Turan jamiyati” kabi siyosiy tashkilotlarga asos solgan. 1917-yil dekabrda Qo‘qonda e’lon qilingan “Turkiston muxtoriyati” – jadidlar siyosiy harakatining eng oliy cho‘qqisi bo‘ldi. Muxtoriyat hukumati tarkibida ko‘plab jadidlar bo‘lgan: Mustafo Shokay – tashqi ishlar vaziri, Fayzulla Xo‘jayev – iqtisod mas’uli. Afsuski, bu muxtoriyat 72 kun ichida bolsheviklar tomonidan qon bilan bostirildi.

Ta’qib va yo‘qotilgan avlod: Jadidlarning fojiali taqdirida eng og‘riqli jihat – ularning o‘z xalqi tomonidan emas, balki mustamlakachilar va totalitar tizim tomonidan “xalq dushmani” deb e’lon qilinib yo‘q qilinishidir. 1937-yil “Qatag‘on yili”da yuzlab jadid

20-May, 2025-yil

ziyolilari, jumladan Fitrat, Cho‘lpon, Avloniy, In‘omjon Usmonxo‘jayev, Elbek kabi ziyolilar otuvga hukm qilindi. Ularning ayrimlari hozirgacha qayerda dafn etilgani noma‘lum. Ayrim xabarlarga ko‘ra, Fitratning so‘nggi maqolalari NKVD tomonidan musodara qilingan va maxfiy arxivlarda saqlanmoqda.

Xulosa: Jadidlar – bu tarix sahifasidagi shunchaki bir oqim emas, balki millat uyg‘onishining metaforik timsolidir. Ularning harakatlari natijasida hozirgi O‘zbekistonda dunyoviy ta‘lim, zamonaviy adabiyot, matbuot, ayollar erkinligi va milliy uyg‘onish g‘oyalari shakllandi. Bugungi yosh avlod, ayniqsa talaba va o‘quvchilar, jadidlar qoldirgan merosni o‘rganib, uni amalda davom ettirishga mas‘uldir. Ularning orzulari – kuchli, ilmiy va erkin jamiyat barpo etish, bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1990.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
3. Fitrat A. Saylanma asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 1995.
4. Saidovna, R. S. (2025). IJTIMOIIY O‘ZARO TA‘SIR VA TENGDOSHLAR ROLI. The latest news and research in education, 2(1), 89-94.
5. Saidovna, R. S. (2025). YOSH DAVRLARDA XULQ-ATVOR VA O‘ZGARISHLAR. The latest news and research in education, 2(1), 70-76.
6. Saidovna, R. S. (2025). BOLALIK VA O‘SMIRLIKDA O‘ZLIKNI ANGLASH. The latest news and research in education, 2(1), 101-106.
7. Saidovna, R. S. (2025). EMOTSIONAL RIVOJLANISH VA O‘ZINI ANGLASH. The latest news and research in education, 2(1), 107-113.
8. Saidovna, R. S. (2025). TA‘LIM JARAYONIDA YOSHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. The latest news and research in education, 2(1), 95-100.
9. Saidovna R. S. YUQORI SINF O ‘QUVCHILARIDA “TARBIYA” DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA //PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI. – 2025. – T. 2. – №. 2. – C. 363-366.
10. Saidovna, R. S. (2025). XALQ O ‘YINLARINING BOLANING RUHIY VA JISMONIY RIVOJLANISHIDAGI O ‘RNI VA AHAMIYATI. Problems and solutions at the stage of innovative development of science, education and technology, 2(1), 66-72.
11. Saidovna, R. S. (2025). OILAVIY TARBIYADAGI XALQ PEDAGOGIKASIGA OID USULLAR VA ULARNING BUGUNGI KUN UCHUN DOLZARBLIGI. Problems and solutions at the stage of innovative development of science, education and technology, 2(1), 73-79.